

UPPSALA DOMKYRKA —

FRI ELLER BEGRÄNSAD ARKITEKTTÄVLAN?

MED skäl kan Uppsala domkyrkas restaurering betraktas som en hela rikets angelägenhet. Uppsaladomen är den svenska nationalhelgedomen. Med sin mäktiga resning, med sina klenoder och med sin plats mitt i hjärtat av den bygd, som en gång såg svearnas stat konsolideras, utgör den ett symbolum för både svensk stats-tanke och svensk kyrkotanke.

Även om Uppsala domkyrka redan vid sin grundläggning i slutet av 1200-talet och vid dess sedermera konsekvent genomförda uppbyggnad under 13- och 1400-talen erhöll sådan ädel form och resning, att den som slutgiltigt byggnadsverk kom att vida överträffa allt övrigt vad vårt land sett av byggnadskonstens stora skapelser, anmälde sig dock snart beträffande dess framtida bestånd svåra problem. Den franske arkitekt, som med mästarhand ledde planutformningen och de första byggnadsarbetena, hade synbarligen tänkt sig att murarna skulle, i likhet med vad fallet var med hans hemlands katedraler, resas i huggsten, men när hans efterträdare av ekonomiska skäl sågo sig tvingade att både för yttermurar och för en stor del av de valvbärande pelarna övergå till det sprödare teglet, hade kyrkan tidigt inträtt i ett osäkerhetstillstånd. Redan 1402 inträffade ett katastrofartat ras i långhusets södra sidoskepp. Vid återuppbyggandet måste de ädlare pelarprofilerna frångås till förmån för grövre, mera bäriga former och det synes vara i samband därmed som man tvangs att övergå från den från början tänkta aristokratiska fransk-gotiska stilen till den mera rustika tysk-baltiska. Så starkt baltiskt präglad hade domkyrkan blivit, både till sin interiör och exteriör, att när de mäktiga västtornen under 1400-talets senare hälft restes desamma erhöles en rent baltisk utformning.

Vid sidan om byggnadsmaterialets sprödhet torde det ha varit de upprepade eldsolyckorna, som främst framkallat behov av i varje fall domkyrkans yttre förändring. Det torde vara tillfyllest med att erinra om brandkatastrofen 1702, då tornens 1600-talsspiror, hela taket och, icke minst, de dyrbara inventarierna blevo lågornas rov. Den restaurering, som följde efter denna i dom-

kyrkans historia så olyckliga händelse och som leddes av Nic. Tessin d. y. och Carl Hårleman, kom att på ett väsentligt sätt förändra Uppsalakatedralens yttre karaktär. Det gotiska strävsystemet med dess fria strävbågar avlägsnades och ersattes av de kompakta, barockartat svängda strävor, vilka under hela 1700-talet och under större delen av 1800-talet gav domkyrkan en så särartad karaktär; takryttaren slopades, taket sänktes och slutligen tillkommo de låga tornavtäckningarna, de s. k. Hårlemanska kopparhuvarna. Kyrkan hade med andra ord givits en yttre form, som illa svarade mot det inres alltjämt höga gotiska resning. Visserligen bör det framhållas att denna nya yttre utformning — skapad av tidens främsta arkitekter — i sig inneslöt obestridliga estetiska värden och genom sin avsaknad av fristående detaljer var ägnad att kunna stå mot det påfrestande nordiska klimatet, men man finner helt visst den dåvarande ekonomiska beträngdheten som den yttersta grunden till den genomförda arkitektur-förenklingen.

När 1700-talets Tessin-Hårlemanska domkyrka under 1800-talets andra hälft på nytt stod inför behovet att restaureras, voro de då i ärendet engagerade arkitekterna tydligen av den enhälliga uppfattningen, att domkyrkans forna yttre gotiska resning borde återställas. Man hyste föga pietet för 1700-talets sätt att lösa restaureringsfrågan. Denna hos både arkitekten Grundström och överintendenten Zettervall ådagalagda principiella ståndpunkt kan ses som symptomatisk för 1800-talets uppfattning av Uppsala domkyrkas exteriörproblem. Ehuru Grundströms och Zettervalls uppfattningar i avgörande stilfrågor högst avsevärt divergerade, var man, och detta helt visst med rätta, enig i den frågan att landets, och i övrigt hela Nordens, enda klassiskt gotiska katedral borde återfå sådan yttre dräkt att densamma kunde skänka dess inre resning rättvisa.

Av stort principiellt intresse var Grundströms och Zettervalls skiljaktighet i den tänkta slutgiltiga gotiska utformningen. Grundströms ritningsförslag visar att arkitekten önskade återställa den medeltida domkyrkans baltiska stil. Han behöll de stora blindingssirade västtornen, täckte dem med baltiskt-gotiska spiror och höjde i anslutning därtill taket till dess tidigare höjd. Strävsystemet skulle närmast ansluta sig till det som kyrkan under senmedeltiden haft. Man kan säga att detta förslag tog stark hänsyn till domkyrkans forna form, så som man känner den från 1600-talets avbildningar. Zettervall, däremot, beträdde en betyd-

ligt radikalare väg. Han bortsåg alldeles från domkyrkans förevarande äldre murverksbestånd med dess baltiska stilelement och satte i stället som sitt mål att skapa en sådan höggotisk katedral som han ansåg att kyrkan en gång av den franske arkitekten avsetts att bli. En helt ny yttre dräkt uppmurades, höggotiska arkitekturdetaljer, såsom fyrpassfriser, ortodoxt franskt strävsystem, renlärigt sirade fialer m. m., tillkommo, allt efter ett schema, som icke lämnade avkall på stilrenhet i en enda punkt. Tornen fingo i konsekvens härmed, sedan de avklätts sin medeltida baltiska skrud, en sträng höggotisk utformning och täcktes med de allena saliggörande, turellomgivna höga spirorna. Vad man än må säga om Zettervall, i gotikens formvärld var han väl bevärd. För hans ådagalagda lärdom, högtstående proportionssinne och för hans arkitektoniska skaparkraft i gotikens anda överhuvud måste man skänka honom sin beundran. Det måste också i rättvisans namn framhållas att mycket av det förakt, som kommit Zettervall till del för hans restaurering av Uppsala domkyrka, emanerar ur den olyckliga omständigheten att man, när hans förslag slutligen segrat, av ekonomiska skäl tvingades att använda den oädla cementen till byggnadsmaterial. Det är ju också denna som nu i våra dagar kanske är den främsta orsaken till att restaurering av domkyrkan på nytt är påkallad.

Ovan ha vi sett att redan vid 1800-talets restaurering en seg kamp utspelats om Uppsala domkyrkas utformning. En av arkitekterna ville återföra kyrkan till dess baltiskt-gotiska form, en ville skapa en sådan katedral som den franska byggnadsledningen från början tänkt sig. Skulle man vilja precisera dessa förslag skulle man kunna kalla Grundströms för det »historiskt» riktiga, medan Zettervalls var det »stilistiskt» riktiga.

*

I den nu i våra dagar på nytt aktuella restaureringsfrågan har som bekant den av Kungl. Maj:t tillsatta kommittén efter flerårigt utredningsarbete avgivit sitt betänkande, där ett av prof. Ragnar Östberg utarbetat restaureringsförslag framlägges. Sagda förslag innebär i stort sett ett återförande av kyrkan till det Tessin-Hårlemanska skedet, så tillvida som det av Tessin lanserade strävsystemet återföres och i anslutning därtill taket sänkes. Västtornen erhålla en modifierad form och täckas av helt nykomponerade spiror, vars hållning svarar mot kyrkobyggnadskroppens i övrigt återskapade »barocka» karaktär. Grundströms och Zetter-

valls riktiga tanke att domkyrkans yttre bör ha gotisk form, vare sig den historiskt eller stilistiskt riktiga, frångås som synes, och i stället stannar Östberg inför det relativt korta skede i domkyrkans historia då den »barocka» försträvningen kom att präglade den.

När detta förslag i samband med att betänkandet offentliggjordes kom till allmänhetens kännedom var det av intresse att iakttaga de reaktioner förslaget utlöste. Man torde kunna säga att opinionen redan från början uppdelade sig i två läger, det ena för och det andra mot det Östbergiska förslaget. Opponenterna, vilka voro i odisputabel majoritet, framhävde starkt önskvärdheten av att domkyrkan finge behålla sin av Zettervall återskapade gotiska resning. De höga och spetsiga tornspirorna hade därtill redan vunnit sådan hävd både i staden, i omgivningen och i riket, att det vore till stor skada om de omvandlades till sådan form, att de stodo som främlingar i den åldriga miljön. De arkitekturhistoriskt sakkunniga voro klart benägna att ställa sig på opponenternas sida. Under framhållande av de obestridliga förtjänster det Östbergiska förslaget innebär hävdades med skärpa den åsikten, att förslaget alltför litet tog hänsyn till de större och avgörande skedena i domkyrkans byggnadshistoriska utveckling.

Det var givetvis med stark spänning som Uppsala domkapitels utlåtande om det Östbergiska förslaget motsågs. Yttrandet förelåg i skrivelse till Konungen av den 23 december 1941 och innebar, som väntat var, ett klart avståndstagande från förslaget. »Efter ingående överläggningar har», heter det i yttrandet, »domkapitlet ifråga om restaureringsarbetet såsom helhet, i betraktande av domkyrkans ursprungliga utpräglat gotiska typ, som särskilt framträder i dess mäktiga inre gestaltning, stannat för den meningen, att domkyrkan så långt möjligt bör bibehållas vid sitt nuvarande yttre. Detta gäller i främsta rummet tornpartiets struktur, nuvarande takhöjd och i samband därmed takryttaren. Av det nu sagda framgår att domkapitlet icke kan tillstyrka en ombyggnad av kyrkans yttre i enlighet med den Östbergiska planen i dess helhet, vilka förtjänster än obestridligen kunna tillerkännas densamma såsom nyskapelse.» Domkapitlet refererar till Byggnadsstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 25 april 1941, vari styrelsen ifrågasätter att en arkitekttävlan borde anordnas. Vidare anföres att kyrkofullmäktige i Uppsala uttalat sig för att restaureringsfrågan göres till föremål för en allmän svensk arkitekttävlan. Domkapitlets yttrande utmynnar i ett uttalande för

en arkitekttävlan och en anhållan om att medel måtte ställas till förfogande för en dylik.

Det anmärkningsvärda i domkapitlets yttrande är dock, att den åsyftade arkitekttävlan förordas erhålla *begränsad* omfattning. Denna ståndpunkt har sin grund i, att redan en stor del av strävsystemet ombyggt i enlighet med det Östbergiska förslaget. I anslutning till restaureringskommitténs förslag har redan på ett tidigt stadium i saneringssyfte en del av de Zettervallska strävbågarna, vilka särskilt hårt lidit av fukt och frost, nertagits och i samband därmed ersatts av ett provisoriskt strävsystem i enlighet med de Östbergiska ritningarna; dessa ombyggnadsarbeten hava bekostats av medel ställda till domkapitlets förfogande. Sedermera har Kungl. Maj:t, efter framställning av domkapitlet, hos 1941 års riksdag utverkat anslag till ombyggnad av strävsystemet utefter domkyrkans hela södra sida. Detta omfattande byggnadsarbete, som alltjämt pågår, har enligt domkapitlet givit så tillfredsställande resultat att det anser att det Östbergiska strävningförslaget bör godkännas som domkyrkans slutgiltiga strävsystem. Detsamma bör fördenskull undantagas från den allmänna arkitekttävlan. Tävlan skulle sålunda beträffande exteriören i huvudsak endast omfatta vattentakets samt tornens och västpartiets utformning. Mot domkapitelsmajoritetens beslut ha reservationer anförts av ärkebiskop Eidem, domprosten Anderberg och prof. Lindroth, vilka anse att inga inskränkande direktiv böra ges för tävlingen.

I skrivelse i mars 1942 har Byggnadsstyrelsen, som icke funnit det påbörjade strävsystemet tillfredsställande, föreslagit Kungl. Maj:t att uppdra åt styrelsen att efter samråd med Uppsala domkapitel och Riksantikvarieämbetet framlägga förslag till anordnande av en arkitekttävlan. Vidare föreslås att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt Domkapitlet att skyndsamt framlägga utredning jämte kostnadsberäkning för fullföljande av de »skyddsarbeten», som kunna vara erforderliga i avvaktan på ett slutligt förslag till domkyrkans restaurering. Slutligen föreslår styrelsen, att Kungl. Maj:t skall föreskriva, att med det fortsatta ombygget av strävbågarna och angränsande murkrön skall anstå till dess frågan om den slutliga restaureringen blivit avgjord. Beträffande den tänkta arkitekttävlan art framhåller Byggnadsstyrelsen med skärpa, att ett begränsande av tävlingen på det sätt, Domkapitlets majoritet föreslagit, vore ägnat att från början förreka tävlingen och skulle innebära ett direkt motverkande av

dess syfte att ernå ett fullt tillfredsställande förslag till domkyrkans värdiga iståndsättande.

Så ligger ärendet om Uppsala domkyrkas restaurering till för närvarande. Medan byggnadsarbetet på de Tessin-Östbergiska strävorna pågår för fullt, väntar man med spänning Kungl. Maj:ts beslut i frågan. Skall den blivande arkitekttävlan erhålla den begränsade formen eller skola arkitekterna få helt fria händer, även beträffande utformningen av det för kyrkans stil och resning så viktiga strävsystemet, då de gå till verket att skapa förslag till värdigt återställande av den stora gotiska rikskatedralen? Det torde för dem vara föga inspirerande att gripa sig an med detta i vår nationella arkitekturhistoria så viktiga ärende, om en för slutintrycket avgörande fråga inte längre är ett öppet problem utan ett redan fullbordat faktum.

Upsaliensis.